

رشته‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی یا رشته‌ی بازیابی اطلاعات¹

(یک دیدگاه نظری)

چکیده

موضوع این مقاله بحث درباره‌ی فقر مبانی نظری حوزه‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی است. اخیراً بسیاری از صاحب‌نظران درصدد یافتن مبانی نظری برای این رشته بوده‌اند. با این وجود، هنوز به نتیجه‌ی مطلوب و رضایت‌بخشی دست نیافته‌اند. نگارنده استدلال می‌کند که یکی از دلایل مهم آن این است که آن‌ها راه را اشتباه پیموده و از منظر دیگری به موضوع نگریسته‌اند. نگارنده بر این باور است که بازیابی اطلاعات و دانش می‌تواند مبنای نظری قوی برای رشته‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی باشد. ارزش این بحث آن است که کتابداری و اطلاع‌رسانی همانند بسیاری از رشته‌های دیگر می‌تواند یک چارچوب نظری مناسبی بر اساس موضوع، مسائل و مبادی به‌دست آورد. همچنین نگارنده درباره‌ی این

1. این مقاله قبلاً به صورت زیر چاپ شده است: The LIS Discipline or Retrieval of Information Issues in Incoming Science and Information Technology/6 در سال 2009 و توسط خانم برمر زیر نظر این‌جانب ترجمه شده است.

رشته تعریفی ارائه داده بود، اما اخیراً دیدگاهش را تغییر داده و تعریف جدیدی را ارائه کرده است. او استدلال می‌کند که طبق آموزش سنتی هر رشته‌ی علمی بایستی دارای موضوع، هدف، و مسائلی باشد که با این تعریف جدید از رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی همه‌ی این موارد مطرح شده و قابل توجیه است. تحلیل محتوا اصلی‌ترین رویکرد این مقاله بوده است. نوع مقاله، مفهومی است و در آن به کتابداری و اطلاع‌رسانی، بازیابی اطلاعات، مبانی نظری، و فراعلم پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: کتابداری و اطلاع‌رسانی، بازیابی اطلاعات، مبانی نظری، فراعلم.

مقدمه

اگرچه کتابخانه یک مفهوم قدیمی و تاریخی است؛ اما کتابداری، دکوماناسیون و اطلاع‌رسانی نسبتاً مفاهیم جدیدی هستند (ویکری، 2008). با گسترش فن‌آوری، توجه به کتابداری و اطلاع‌رسانی به بالاترین جایگاهش رسید به طوری که بسیاری تصور می‌کنند فن‌آوری اصل رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی و یا مهم‌ترین عامل شکل دهنده آن است. برخی استدلال می‌کنند که آغاز کتابخانه، کتاب و آغاز کتابداری، طبقه‌بندی است (مالتبی در میسکا¹، 1992) ولی نگارنده معتقد است اساس کتابخانه، ذخیره‌ی دانش طبقه‌بندی شده و اساس کتابداری، بازیابی است (فدایی، 2008). این نشان می‌دهد که مفهوم طبقه‌بندی به منظور بازیابی مقدم بر شکل‌گیری کتابخانه به عنوان محلی برای نگهداری مجموعه است (فدایی، 2008) و هدف کتابداری و اطلاع‌رسانی بازیابی اطلاعات است. در این جا منظور از اطلاعات، اعم از اطلاعات و دانش است.

1. Maltby & Miska

فن‌آوری در سال‌های اخیر در همه شئون زندگی تغییرات زیادی ایجاد نموده است و به رشته‌های بسیاری به‌خصوص کتابداری خدمت کرده است (ویکری، 2008). از دیدگاه نگارنده، مهم‌ترین خدمتی که فن‌آوری برای کتابداری و اطلاع‌رسانی انجام داده است، این است که سبب شده متخصصان این حوزه در مورد اصل و منشاء اطلاعات فکر کرده و درصدد یافتن مبنای نظری برای این رشته باشند. رشد و توسعه‌ی فن‌آوری در کنار رشد انتشارات به متخصصان این حوزه به‌خصوص کتابداران فرصت تحقیق و تفکر را در مورد مبانی نظری حرفه‌ی خودشان نداد. با وجود تلاش‌های بسیاری که در این زمینه صورت گرفته است، آن‌ها مبانی نظری مناسبی برای این رشته پیدا نکرده‌اند. نگارنده یکی از دلایل این عدم توفیق را ناشی از این می‌داند که تعریف این رشته بر مبنای نادرستی شکل گرفته است.

ویژگی‌های اساسی یک رشته

در حوزه‌های علمی سنتی، بر اساس منطق ارسطویی، هر رشته‌ی علمی بایستی دارای موضوع، هدف و مسائل باشد. برای روشن شدن مسأله مثال‌هایی در رابطه با برخی حوزه‌ها می‌تواند مفید باشد. این مثال‌ها به‌قرار زیر است:

○ در حوزه فلسفه، موضوع موجودیت جهان واقع و هدف شناخت واقعیت است. مسائل آن عبارتند از: تعاریف و شناخت مفاهیمی همچون وحدت، کثرت، امکان و احتمال، زمان و مکان، جاودانگی و ...

○ در علم فیزیک، موضوع آن طبیعت است و هدف، کشف و شناخت و استفاده از قوانین فیزیک توسط انسان. مسائل آن عبارتند از: فاصله، جاذبه، مکانیک، دینامیک، نور، صدا و ...

- در رشته شیمی، موضوع طبیعت خُرد است و هدف تسهیل دسترسی انسان به اشیا از طریق تجزیه و تحلیل مواد است. مسائل آن عبارتند از: چگونگی تجزیه و ترکیب مواد و عناصر بسیار کوچک، بسیار ظریف و پیچیده در طبیعت و ...
- جامعه‌شناسی علمی است که با رفتار و سلوک مردم سروکار دارد و هدف آن شناخت فعالیت‌های اجتماعی مردم است. برخی از مسائل آن عبارتند از: شناخت هنجار و ناهنجاری‌های اجتماعی، هماهنگی و همکاری‌های مردم، تضادهای اجتماعی و ...
- موضوع علوم دین به عنوان یک رشته تعریف رابطه‌ی میان خداوند و انسان است. هدف آن تعالی انسان و رسیدن به آرامش واقعی در سایه‌ی ارتباط با خداست. پاره‌ای از مسائل آن عبارتند از: تعهد و وظایف فردی یا اجتماعی انسان در ابعاد گوناگون زندگی است و ...
- موضوع رشته جانورشناسی، جانوران و از جمله حیوانات است. هدف آن شناخت حیوانات به منظور جلوگیری از ضرر زدن آن‌ها به انسان و بهره‌برداری از آن‌هاست. مسائل آن عبارتند از: رفتار، تغذیه، بیماری‌ها، و تربیت حیوانات و ...
- موضوع علم کتابداری و اطلاع‌رسانی (در ادامه مقاله پیش‌تر به آن پرداخته شده است) نیاز انسان به بازیابی اطلاعات است. هدف آن استفاده از اطلاعات ضروری و مورد نیاز برای تحقیق و پیشرفت و توسعه‌ی انسان است. مسائل آن عبارتند از: طبقه‌بندی، نمایه‌سازی، سازماندهی و مدیریت دانش، اقتصاد اطلاعات، رفتار اطلاعات‌یابی کاربران و ...

برخی از پرسش‌های این مقاله

در این مقاله از روش تحلیل محتوا استفاده شده است که در آن نگارنده به تحلیل و مقایسه تعاریفی که توسط صاحب‌نظران ارائه شده پرداخته است. برخی از پرسش‌های اساسی این مقاله عبارتند از:

1. آیا عنوان «کتابداری و اطلاع‌رسانی» یا «اطلاع‌رسانی» بهترین نام برای این حوزه است و می‌تواند معنی و مفهوم مناسب را به مخاطب برساند؟

2. آیا رشته‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی در درخت دانش، جایگاهی در کنار فلسفه، فلسفه‌ی علم یا تاریخ علم دارد؟

3. آیا «علم دانش» و یا شاید «دانش‌شناسی» که توسط یک صاحب‌نظر پیشنهاد شده نام مناسبی برای این رشته است؟

4. آیا «اطلاع‌رسانی» مشابه علم بازیابی اطلاعات است؟

5. آیا بازیابی اطلاعات به طور مستقیم به شناخت‌شناسی مرتبط می‌شود؟

6. آیا فن‌آوری بر اصول اساسی این رشته تأثیرگذار بوده است؟

7. آیا فنون بازیابی از موضوعی به موضوع دیگر متفاوت است؟

بیان مسأله

اگرچه شرایط، موقعیت کتابداران را کمی تغییر داده و آن را بالا برده است؛ اما در بسیاری از کشورها از جمله ایران، در بسیاری از موارد کتابداران عادت دارند به نوعی حرفه‌ی خود را پنهان کنند (فدایی، 2008). این به دلیل آن است که نام کتابداری نمی‌تواند آن‌چه را که متخصص این حوزه مدعی است در عمل انجام می‌دهد به نمایش بگذارد. همان‌طور که کرایست (1365/1986) می‌گوید کتابداران نمی‌دانند چگونه با خود کنار بیایند تا چه رسد به این‌که دیگران را توجیه کند. این مسأله ناشی از آن

است که کتابداران تصور می‌کنند که کتابداری بیش‌تر خدمت‌مدار بوده و در نتیجه وابسته به نگاه کاربر است؛ به این معنا که مشاغل خدمت‌مدار تابع نیاز مردم است و هیچ‌گاه مبنای نظری برای خود رشته وجود ندارد. تأثیر فن‌آوری بر کتابداری و اطلاع‌رسانی چنان زیاد بوده است که بسیاری آن دو را باهم اشتباه می‌گیرند و تغییرات این حوزه چنان عظیم بوده که برخی باور کرده‌اند که تعریف کتابداری دائماً در حال تغییر است (زینس، 2006).

کتابخانه و کتابداری

بسیاری از متخصصان مفهوم کتابداری را در بستر کتابخانه تعریف کرده‌اند. زیرا مفهوم جدید کتابداری پس از انفجار اطلاعات ناشی از انقلاب صنعتی در کشورهای غربی به وجود آمد. پس از بحث‌ها و مذاکرات بسیار میان متخصصان موضوعی برخی توافق کردند که کتابخانه دو کارکرد دارد: آموزش و سرگرمی. با این حال، تاکنون این رشته نتوانسته مبنای نظری قوی‌ای پیدا کند (موکهرجی، 1999).

تعریف در تمامی جنبه‌های زندگی اهمیت دارد. کسی که شروع به انجام کاری می‌کند بایستی یک تعریف روشن از آنچه انجام می‌دهد داشته باشد. در غیر این صورت قدم در تاریکی گذاشتن است و چنانچه از نتایج کار آگاهی نداشته باشد ممکن است با چالش‌هایی روبه‌رو و سرانجام گرفتار شود. در یک کار اجتماعی یک تعریف روشن می‌تواند ارتباطات را به خوبی شکل دهد و در نتیجه برنامه‌ریزی ممکن شود. هر تعریفی، به‌خصوص تعاریف مختصر باید جامع و مانع باشد. تعریف باید بر اساس خصیصه‌های ذاتی و نوع کارکرد پدیده‌ها بنا نهاده شود و مبتنی بر اساسی‌ترین نیاز انسان باشد. در رشته‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی، فقدان یک تعریف روشن، جامع و مانع و قوی چالش اصلی پیش‌روی

متخصصان آن است. برخی فکر می‌کنند که کتابدار تنها نگهبان کتاب و هدفش حفظ کتاب در مکانی به نام کتابخانه است. برخی دیگر می‌اندیشند که کتابداری یک فعالیت اجتماعی است (فدایی، 2004). بعضی می‌گویند تعریف فعلی کتابداری و اطلاع‌رسانی از بیان و شرح توانایی‌های کتابدار عاجز است. اخیراً یک متخصص اسرائیلی (زینس، 2007a) برای رسیدن به یک تعریف قابل قبول مطالعه‌ای جامع به روش دلفی انجام داده است. او پس از مطالعه به این نتیجه رسید که علم اطلاع‌رسانی، رشته‌ای پیوسته در حال تغییر است (زینس، 2006). اما مشکل این جاست که اگرچه تغییر حقیقتی در زندگی است (ویکری، 2008)، چنان‌چه تعریف یک حوزه علمی مدام در حال تغییر باشد نمی‌توان آن را یک رشته فرض کرد و برای آن هویتی قائل شد.

تعریف قبلی نگارنده

نگارنده در مقاله‌ی دانش‌شناسی و اطلاع‌رسانی؛ اسمی با مسمی؟ یک تعریف جدید برای کتابداری و اطلاع‌رسانی پیشنهاد کرده است که در مجله فصلنامه کتاب شماره 72 به چاپ رسید. در آن مقاله تعریف دانش‌شناسی و اطلاع‌رسانی به صورت زیر آمده است (فدایی، 2008a):

رشته‌ای است که به شناخت اجمالی دانش (رده‌بندی) می‌پردازد و ارتباطات متقابل (عمودی و افقی) اصطلاحات علمی و فنی را به منظور بازیابی دقیق و سریع اطلاعات و دانش مورد توجه قرار می‌دهد.

این رویکرد جدید رشته‌ای است که از رده‌بندی/نمایه‌سازی دانش و ارتباطات میان اصطلاحات علمی و فنی (عمودی و افقی) و ارتباطات معنایی اصطلاحات برای کمک به کاربر در بازیابی بحث می‌کند. بنابراین مسائل این رشته عبارتند از یافتن مناسب‌ترین طرح رده‌بندی دانش برای

بازیابی که ارتباطات را به گونه‌ای که ارتباط میان کاربر و سند را تسهیل کند تعریف کند. همه‌ی مردم - چه عادی و چه فرهیخته - با نوعی نگاه رده‌بندی و بازیابی زندگی می‌کنند. بنابراین کتابخانه به عنوان یک ابزار برجسته و بارز ظاهر شده و به طرز چشمگیری برای خدمت به مردم قد علم می‌کند. بر طبق این تعریف، رشته‌ی تازه تعریف شده ریشه‌هایش را از فلسفه می‌گیرد و نه علمی همچون آموزش، ارتباطات، علوم اجتماعی و ...

اما وی اخیراً تغییر عقیده داده است و تعریف فوق‌الذکر دیگر مدنظرش نیست. به این دلیل که گرچه دانش‌شناسی با رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی مرتبط است اما با موضوعات دیگری از قبیل فلسفه، فلسفه‌ی علم، و شاید تاریخ علم نیز مشترک است و با آن‌ها هم پوشانی دارد. «اطلاع‌رسانی» که قسمت دیگری از نام این رشته است، تاحدی مبهم است. علاوه بر این در «تحقیقات در اطلاعات» ماهیت اطلاعات مورد بحث قرار می‌گیرد که به نظر می‌رسد خارج از حوزه‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی است. به عبارت دیگر ممکن است به شناخت خود اطلاعات که در حوزه‌ی شناخت‌شناسی جای می‌گیرد مرتبط شود. همچنین فرادانش ممکن است «اطلاع‌رسانی» را پوشش دهد. جدول 1-9 می‌تواند حوزه معرفت‌شناسی را بیش‌تر نشان دهد:

جدول 1-9. دانش بشری (فرا دانش)

تاریخ علم / دانش	فلسفه‌ی علم / دانش	بازیابی علم / دانش	معرفت‌شناسی
------------------	--------------------	--------------------	-------------

طبق این نمودار هر چهار رشته (شناخت‌شناسی، تاریخ علم / دانش، فلسفه‌ی علم / دانش، و بازیابی علم / دانش) به عنوان فرا علم فوق همه‌ی

رشته‌های علمی دیگر قرار می‌گیرند. میان این جدول و آنچه که زینس مثال زده است یک شباهت وجود دارد. تفاوت میان این جدول و آنچه که زینس (2006) مطرح کرده است در خانه‌ی سوم آن است. نگارنده معتقد است بازیابی، ذخیره را در خود جای داده است؛ در حالی که عکس آن صحیح نیست. بسیاری افراد ممکن است اشیا یا اموال معنوی را فقط برای حفظ و نگهداری یا به قصد مالکیت ذخیره کنند و بازیابی ممکن است هدف جزئی برای آن‌ها باشد.

جدول 2-9. دانش بشری (فرا دانش) از نظر زینس

معرفت‌شناسی	اطلاع‌رسانی	فلسفه علم/ دانش	جامعه‌شناسی انسان
-------------	-------------	-----------------	-------------------

چگونه اطلاعات به ما می‌رسد؟

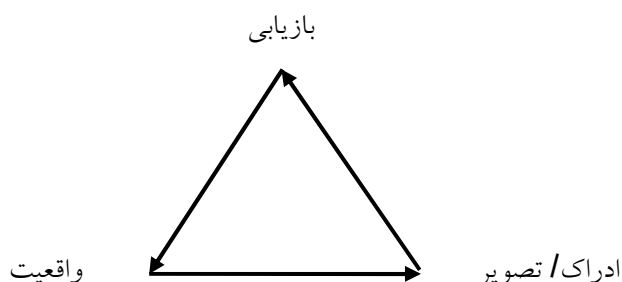
هنگامی که یک فرد با واقعیت مواجه می‌شود، همه چیز را از لحاظ هستی‌شناسی «در قالب» می‌یابد و سپس مجبور است آن‌ها را از نظر شناخت‌شناسی «در قالب» قرار دهد. نگارنده این موضوع را در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر طبقه‌بندی در جهان‌بینی و معرفت‌شناختی¹» مورد بحث قرار داده است (فدایی، 2008):

آشکار است که از اولین لحظه‌ی زندگی، هنگامی که فردی با واقعیت مواجه می‌شود؛ تصاویری را دریافت می‌کند، مفاهیم را شکل می‌دهد، آن‌ها را نامگذاری می‌کند، تعریفی برای آن‌ها می‌سازد و آن‌ها را در حافظه‌ی خویش ذخیره می‌کند. اما برای بازخوانی آن‌ها، فرد بایستی به مکان‌های فیزیکی یا ذهنی که آن‌ها را قبلاً در آن‌جا گذاشته مراجعه کند. هنگامی که تعداد اشیا و مفاهیم کم باشد جست‌وجو آسان است، اما وقتی که تعداد و

1. The influence of classification on world view and epistemology, 2008.

نوع اشیا و مفاهیم افزایش می‌یابد فرد مجبور می‌شود برای بازیابی صحیح و آسان، آن‌ها را دسته کرده و در یک مکان متمایز و رمزبندی شده قرار دهد. به همین دلیل باید قبول کنیم که از اولین لحظات زندگی هنگامی که با واقعیت مواجه می‌شویم بایستی حافظه‌ی خود را سازماندهی کرده و نوعی از طبقه‌بندی را به منظور بازیابی اطلاعات توسعه دهیم. این طبقه‌بندی ممکن است متأثر از گسترش اطلاعات ما - و بیش‌تر از همه نوع نگاه ما به زندگی - تغییر یابد. به عنوان مثال هنگامی که می‌خواهیم به سیاهی یا سفیدی اشاره کنیم به طور مطلق امکان‌پذیر نیست، مگر آن‌که چیزهای مشابهی را به عنوان سیاه‌ها یا سفیدها مقوله‌بندی / طبقه‌بندی کنیم و سپس مفاهیم سیاهی یا سفیدی را از آن انتزاع کنیم.

هنگامی که مطلق پدیده‌ها موجودیت می‌یابند مانند داده و اطلاعات هستند. دانش با سنتز قطعه‌های اطلاعاتی ساخته می‌شود (زینس، b، 2007). ما اطلاعات را به منظور بازیابی به حافظه‌ی خود می‌سپاریم (فدایی، 2008). شکل 1-9 فعالیت بازیابی اطلاعات را به طور ساده نشان می‌دهد.

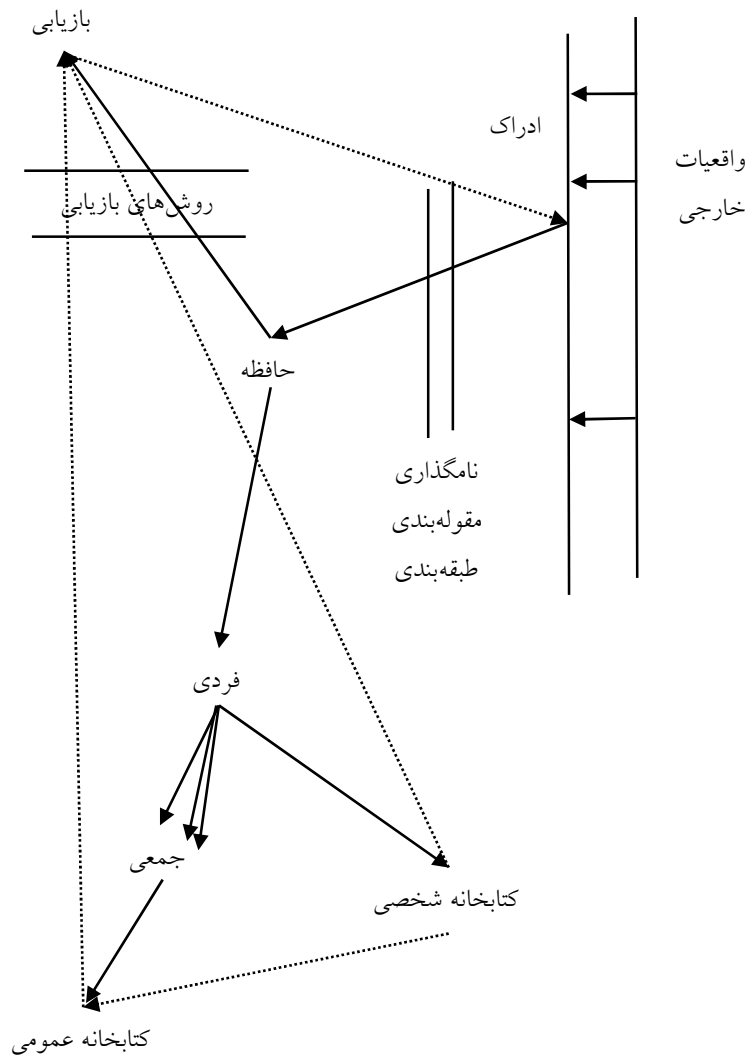
شکل 1-9. طرح ساده‌ی بازیابی اطلاعات

ایده‌ی جدید

نویسنده بازیابی را به عنوان عنصر اصلی و اساسی کتابداری و اطلاع‌رسانی معرفی می‌کند. بر طبق نظر او، علم بازیابی اطلاعات گویای تمام فعالیت‌هایی است که طبق تعریف در کتابداری و اطلاع‌رسانی انجام می‌شود. این علم اشاره به این دارد که چگونه بازیابی اطلاعات نیاز اساسی انسان است. در حوزه‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی نیازی به مراجعه یا جست‌وجوی معنی دقیق اطلاعات نیست، زیرا چستی اطلاعات در حوزه‌های موضوعی دیگری مانند شناخت‌شناسی مورد بحث قرار می‌گیرد. معنای اطلاعات هرچه هست (شیء، فرآیند، نشانه یا نماد ...) و یا می‌خواهد باشد، این رشته به جست‌وجو و بازیابی آن می‌پردازد.

بنابراین، تعریف جدید با بازیابی اطلاعات به شکل صحیح و در زمان مناسب به منظور رفع نیاز کاربر به بهترین شکل ممکن سروکار دارد. این رشته با علوم ارتباطات تفاوت دارد؛ اگرچه هر جا و هر زمان که ممکن باشد از آن استفاده می‌کند. این حوزه‌ی علمی از رشته‌های دیگر استفاده می‌کند، همان‌طور که دیگر رشته‌ها نیز چنین کاری را انجام می‌دهند. شکل 2-9 توضیحات بیش‌تری می‌دهد. بر اساس 2-9 انسان واقعیات خارجی را ادراک می‌کند. پس از ادراک هستی‌شناسانه، بلافاصله با توجه به اشتراکات ویژگی‌های پدیده‌ها، آن‌ها را مقوله‌بندی، طبقه‌بندی می‌کند و نامی بر آن‌ها می‌گذارد سپس هم این موارد را به حافظه می‌سپارد. اطلاعات جمع‌آوری شده در شکل گسترده‌ی نهایی‌اش، در فرد به کتابخانه شخصی و در جمع به کتابخانه عمومی می‌انجامد و در همه حال، چه در حافظه اصلی باشد و یا حافظه‌های جانبی به صورت کتابخانه‌های شخصی و یا عمومی بر بازیابی متکی است زیرا بازیابی، غایت همه این اطلاعات نامگذاری و طبقه‌بندی شده ما است. مجدداً این بازیابی ممکن است بر

اقدامات ما تأثیر بگذارد.

شکل 2-9. وضعیت ادراک، حافظه، کتابخانه‌ها و بازیابی

عناصر اصلی تعریف جدید

طبق منطق سنتی از آن‌جا که هر رشته‌ی علمی باید دارای مبانی، موضوع و مسائل باشد، همان‌طور که برای دیگر رشته‌ها در بالا ذکر شد، عناصر اصلی رشته‌ی بازیابی اطلاعات (نام جدید حوزه‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی طبق نظر نگارنده) در این‌جا مشخص می‌شود. در این رشته، کتابداری و اطلاع‌رسانی یا به عبارت بهتر بازیابی (و اشاعه) اطلاعات، موضوع رشته‌ی بازیابی اطلاعات و دانش است. هدف آن بهبود زندگی با استفاده از اطلاعات صحیح است. این بدین معنی است که به‌کارگیری اطلاعات و دانش در حال حاضر برای مدیریت زندگی لازم و سنگ‌بنای پیشرفت آینده است. مسائل اصلی این رشته عبارتند از:

- مقوله‌بندی مانند دسته‌بندی پدیده‌ها و مفاهیم
- سازماندهی مانند طرح‌های طبقه‌بندی، نمایه‌سازی، تدوین اصطلاحنامه و ...
- مطالعات کتابشناختی مانند کار مرجع، شیوه‌ی جست‌وجو و ...
- مدیریت اطلاعات و دانش و ...
- استنادها: نویسنده، نویسنده‌ی همکار، روابط استنادی
- رویت‌پذیری اطلاعات: مانند کتاب‌سنجی، علم سنجی و ...
- خدمات کاربر: خدمات مرجع، رفتار و رضایت کاربر، اشاعه‌ی اطلاعات، مشاوره‌ی اطلاعاتی، فلسفه بازیابی اطلاعات، اخلاق در بازیابی اطلاعات، ...
- محمل‌های اطلاعاتی: مانند اسناد، کتاب‌ها و مقالات چاپی یا الکترونیکی، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی (شخصی، محلی، ملی و تاریخی)، ...
- بازیابی اطلاعات و فن‌آوری

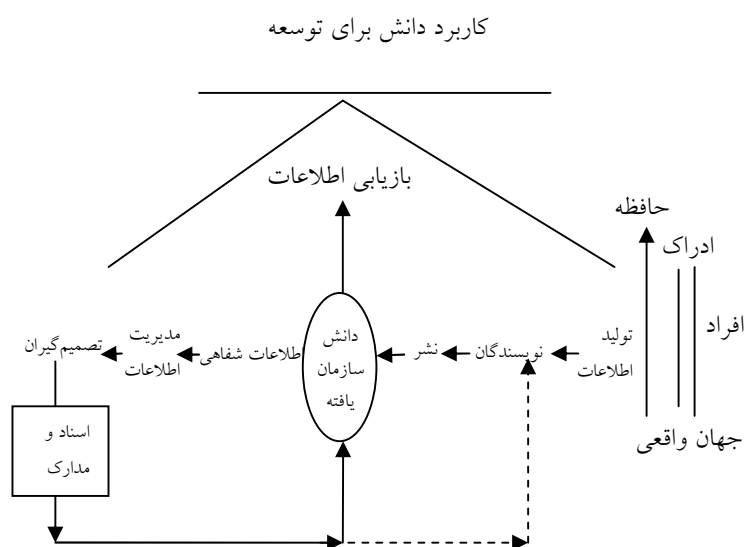
○ بازیابی اطلاعات و نشر

○ بازیابی اطلاعات و مدیریت دانش

طبق تعریفی که در بالا ذکر شد عناصر اصلی کتابداری و اطلاع‌رسانی شامل، مفهوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و به تعبیر نگارنده بازیابی اطلاعات همیشه وجود داشته و دارد. نیاز به اطلاعات و دانش در هیچ زمان تغییر نیافته و هدف آن نیز کاملاً قطعی بوده است؛ اما مسائل آن تغییر کرده و باز هم می‌تواند تغییر کند. زیرا به دلیل پیشرفت انسان در فن‌آوری و تنوع در نیازها، مسائل ممکن است از زمانی به زمان دیگر متفاوت باشد. با توجه به این تعریف دو حوزه‌ی نشر و مدیریت دانش به وضوح به این رشته مرتبط می‌شود. زیرا اگر کتابدار و متخصص اطلاع‌رسانی در فعالیت‌های نرم‌افزاری نشر حضور داشته باشد، می‌تواند انتشارات را به گونه‌ای مدیریت کند که آسان‌تر قابل بازیابی باشند و این امر از طریق کمک آن‌ها به نمایه‌سازی و طبقه‌بندی بهتر و نیز مشاوره با نویسندگان برای این‌که بتوانند نوشته‌هایشان را به گونه‌ای تنظیم کنند که مخاطبان را بهتر جذب کند صورت می‌گیرد. حوزه‌ی دیگر مدیریت دانش است؛ به اعتقاد نگارنده مدیریت دانش بخشی از رشته‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی یا بازیابی اطلاعات است. در این مفهوم مدیریت اطلاعات یا دانش بخشی از سیستم بازیابی است. مدیران برای تصمیم‌گیری درست و سریع به آخرین و جدیدترین اطلاعات و دانش در زمان مناسب نیازمندند. این وظیفه‌ی بزرگ به طور حتم توسط متخصصان و بازیابی‌کنندگان اطلاعات انجام می‌شود. بازیابی اطلاعات در تحلیل زمینه¹ نیز مورد بحث قرار می‌گیرد. نمایه‌سازان و کاربران فقط هنگامی می‌توانند با یکدیگر تعامل داشته باشند که با زمینه‌ای که با آن کار می‌کنند آشنا باشند. شکل 3-9 اطلاعات

1. Domain analysis

بیش‌تری را در این زمینه به‌دست می‌دهد.

شکل 3. حوزه‌ی پیچیده‌ی بازیابی اطلاعات

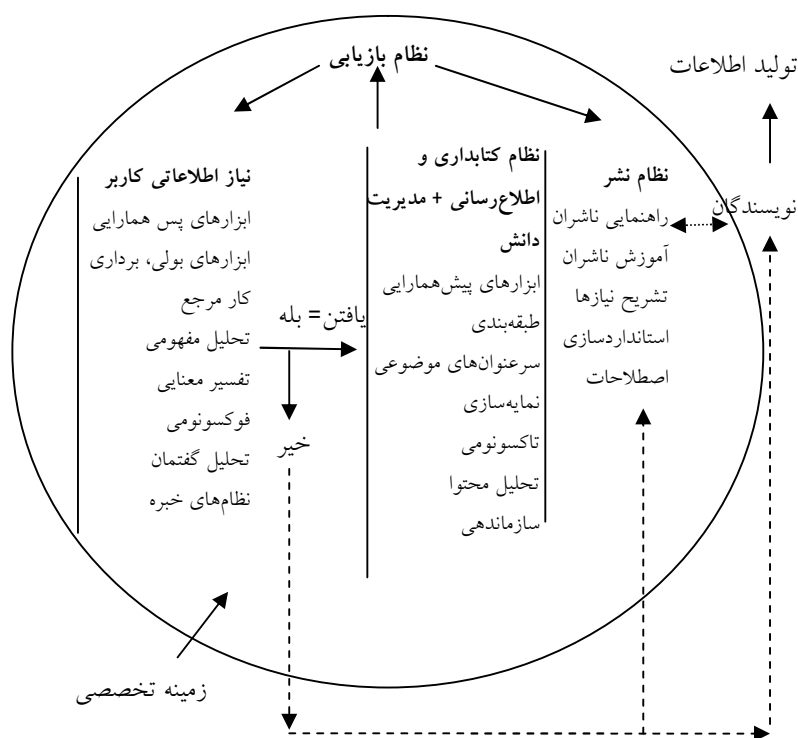
تعریف جامع و مانع

طبق تعریف جدید، نگارنده معتقد است که کتابداری و اطلاع‌رسانی تعریف صحیح خود را یافته و می‌تواند در میان دیگر رشته‌ها سربلند و سرافراز بایستد. بدین معنی که تعریف بازیابی اطلاعات و دانش به بهترین شکل ممکن دقیق، جامع و مانع است. علم بازیابی اطلاعات است که به همه‌ی رشته‌ها کمک می‌کند و از همه‌ی آن‌ها نیز کمک می‌گیرد.

آیا بازیابی اطلاعات به تولید اطلاعات توجه دارد؟

همان‌طور که پیش از این نیز گفته شد بازیابی اطلاعات به طور معمول پس از تولید اطلاعات واقع می‌شود. انسان برای پیشرفت تلاش

می‌کند تا چیزهای جدیدی را خلق کرده یا پیدا کند و روش‌های جدیدی را در زندگی به کار برد. تولید اطلاعات در مرکز رشته‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی قرار ندارد اگرچه متخصصان می‌توانند کنجکاوی خود را با تحقیق در آن ارضا کنند. همچنین بازیابی اطلاعات هنگامی خوب و صحیح صورت می‌گیرد که دامنه‌ی آن روشن و واضح باشد. در یک زمینه‌ی مبهم و ناشناخته بازیابی به‌خوبی جواب نمی‌دهد و کاربرد و نمایه‌ساز هر دو درگیر چالش می‌شوند. شکل 4-9 این مسأله را بهتر نشان می‌دهد.

شکل 4-9. حوزه‌ی نظام کتابداری و اطلاع‌رسانی (بازیابی اطلاعات) و زیربخش‌های آن با تأکید بر دامنه‌ی تخصصی

نتیجه‌گیری

کتابداری و اطلاع‌رسانی علی‌رغم اهمیتش از فقدان مبانی نظری رنج می‌برد. و این به دلیل آن است که ما راه را اشتباه پیموده‌ایم و بر نقطه‌ی اشتباهی تأکید داشته‌ایم. ما تلاش کرده‌ایم که کتابداری را توسط کتابخانه به عنوان یک ساختمان تعریف کنیم؛ درحالی‌که کتابخانه بارزترین بازنمون نیاز اساسی انسان به اطلاعات و دانش بوده است (فدایی، 2008 b). انفجار اطلاعات در قرون اخیر و به‌خصوص دهه‌ها و سال‌های گذشته سبب شده است که متخصصان در جست‌وجوی هویتی نو برآیند. به همین دلیل بسیاری از استادان و محققان کتابداری و اطلاع‌رسانی تلاش کرده‌اند تعریف جدیدی با تکیه بر ماهیت اطلاعات ارائه دهند. نگارنده اگرچه فکر می‌کند این امر کمک‌های زیادی به روشن شدن مطلب کرده، اما اعتقاد دارد در مورد نتایج مبالغه شده است.

اگرچه درک و کشف ماهیت اطلاعات و دانش مهم است، اما بحث آن در حوزه‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی جای ندارد و به حوزه‌ی شناخت‌شناسی مرتبط می‌شود. بازیابی اطلاعات اساساً به ماهیت اطلاعات نمی‌پردازد؛ بلکه نیاز اساسی انسان به دانستن را نشان می‌دهد. رشته‌ی تازه تعریف شده یعنی بازیابی اطلاعات متعلق به طبقه‌ی بالاتری است و جایگاهی در کنار فلسفه دارد و در زمره‌ی جامعه‌شناسی، آموزش، و غیره قرار نمی‌گیرد. این رشته دارای موضوع ثابت است و در طول زمان تغییر نمی‌کند و آن نیاز به اطلاعات و دانش است. اما مسائل آن در طول زمان که متاثر و ناشی از تغییرات فن‌آوری است تغییر یافته یا افزایش پیدا می‌کند. نظام گفت‌وگو، ارتباطات، و جست‌وجوی اطلاعات (یاد، 2001) به کاربران و کارکنان مرجع کمک می‌کند تا نیازهایشان را تعریف کنند و به‌مثابه‌ی سازوکارهایی باشند تا کاربر را برای درک آن‌چه می‌خواهد آماده

کنند. این حوزه‌ها خارج از محدوده‌ی وظایف اصلی بازیابی اطلاعات و پیش از آن واقع می‌شوند و به صورت جانبی می‌توانند به بازیابی دقیق اطلاعات کمک کنند.

منابع

- Budd, J. M. (2001). Information seeking in theory and practice; Rethinking public services in libraries. *Reference & User Services Quarterly*, 40(3).
- (2002). Jesse Shera, Sociologist of knowledge. *The Library Quarterly*, 72(4).
- Case, D. O. (2007). *Looking for information*. NY: Academic Press.
- Christ, J. M. (1365/1986). *Mabani-y-Ketabdari* [The foundations of librarianship]. (Translated by Asad Allah Azad). Mashad, Astan Quds, Razavi,
- Fadaie Araghi, G. (2004). A dynamic look towards classification and retrieval. *Cataloging and Classification Quarterly*, 38(1).
- , G. (2008a). In search of new identity for LIS discipline, with some reference to Iran. *Issues in Information Science and Information Technology*, 5, 499-511.
- , G. (2008b). The influence of classification on worldview and epistemology. *Proceedings of the Informing Science & IT Education Conference (InSITE) 2008*, pp. 1-13.
- Miksa, F. L. (1992). The concept of the universe of knowledge and the purpose of LIS classification. In N.J. Williamson & M. Hudon (Eds.), *Classification research for knowledge representation and organization, Proceedings of the 5th International Study Conference on Classification Research*. Canada, 1991, pp. 89-100.
- Mukohrejee, A. K (1999). The history and philosophy of librarianship. (Translated into Persian by Assad Allah Azad.) Mashhad: Astan Qods Razavi
- Vickery, B (2008a). *Thinking about change*. Retrieved from: <http://www.lucis.me.uk/change.htm#start>
- Vickery, B (2008b). *What general Information theory do we need?* Retrieved from: <http://www.lucis.me.uk/infotheory.htm#start>
- Zins, C. (2006). Redefining information science: from "information science" to "knowledge science". *Journal of Documentation*, 62(4).
- Zins, C. (2007a). Classification scheme of information science: 28 scholars map the Field. *JASIST*, 58(5).
- Zins, C. (2007b). Conception of Information Science. *JASIST*, 58(3).